Jyväskylässä 28.9.2016

YTT Mikko Jakonen

Lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle aiheesta VNS 5/2016 vp Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta ja VNS 6/2016 vp Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko

Kiitän eduskunnan tulevaisuusvaliokuntaa mahdollisuudesta antaa lausunto liittyen Valtioneuvoston selontekoon koskien sisäistä turvallisuutta (VNS 5/2016 vp) sekä Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittiseen (VNS 6/2016 vp) selontekoon. Tulevaisuusvaliokunnan pyynnöstä keskityn tässä lausunnossa kysymykseen tiedon ja faktojen roolista nyky-yhteiskunnassa, kysymykseen tiedon manipuloinnista mediassa ja sosiaalisessa mediassa sekä kysymykseen sananvapaudesta. Luonteeltaan tämä lausunto on siis taustoittava eikä se sellaisenaan tai suoraan kommentoi kyseisiä selontekoja. Sitä voidaan kuitenkin käyttää taustapaperina pohdittaessa yhteiskunnalliseen turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä ja yhteiskunnallisen turvallisuuskeskustelun tulevaisuuden suuntaviivoja.

Aluksi

Viimeisten vuosien aikana keskustelu oikean ja totuudenmukaisen asiatiedon asemasta niin julkisuudessa, sosiaalisessa mediassa, poliittisessa päätöksenteossa kuin esimerkiksi valtioiden välisissä suhteissa on voimistunut. Lukuisat erilaiset tapaukset aina kansainvälisen politiikan huipputasolta kansallisiin ja hyvinkin paikallisiin tapauksiin ovat tuoneet esiin, kuinka kysymykset oikeasta ja totuudenmukaisesta tiedosta, tiedon levittämisestä, saatavuudesta, tiedon vääristelystä tai pimittämisestä, sekä erilaisten tietojen ja näkemysten perustalta syntyvästä keskustelusta ja yhteiskunnallisesta reagoinnista ovat voimallisesti läsnä arkitodellisuudessa. Erityisesti nykyaikaista yhteiskunnallista keskustelua leimaa median muuttunut rooli, joka johtuu pääasiassa uusmedian ja erityisesti sosiaalisen median aikaansaamasta median muutoksesta. Muutoksella on ollut merkittäviä vaikutuksia niin tiedon tuotantoon, jalostamiseen kuin jakeluun. Mediassa ja tiedon välittämisessä tapahtuneet muutokset heijastuvat suoraan myös yhteiskunnallisessa toiminnassa ja etenkin politiikassa, jonka keskeinen toimintakenttä ja areena media eri muodoissaan on.

Mediakentän muutoksen seurauksena niin asiantuntijat kuin maallikot, poliitikot ja kansalaiset kysyvät, mikä tieto on luotettavaa ja mistä lähteestä oikeaa tietoa saa. Eri tahoilla pohditaan myös sitä, miksi yksinkertaista ja yksioikoisesti totuudellista tietoa tuntuu olevan niin vaikea saavuttaa. Voiko yhdellä asialla olla monia totuuksia, vai onko totuutta lainkaan löydettävissä? Kysytään myös, miksi ihmisillä on hyvinkin erilaisia käsityksiä samoista tapahtumista ja ilmiöistä, ja mistä erilaiset perustelut ja tiedot näille käsityksille tulevat. Minkä takia yksinkertaisilta vaikuttavat tapahtumat ja asiat monimutkaistuvat niiden tullessa julkisiksi, erityisesti silloin kun asioista tulee some-keskustelun osia? Voidaan myös kysyä, onko kaikissa julkisuudessa käytävissä keskusteluissa, jotka usein rakentuvat voimakkaan vastakkainasettelun varaan, lainkaan ”asiaa”, tai voidaanko niiden taustalta löytää todellista ilmiötä. Miksi tällaisia keskusteluja siis oikeastaan käydään, usein sananvapauden nimissä tai siihen turvautuen, jos kerran varsinaista asiaa ei ole? Toisin sanoen, voiko keskustelu itsessään olla keskustelun arvoinen asia, ja kuinka siitä puhutaan totuudenmukaisesti ja oikeilla tiedoilla? Yleisenä kysymyksenä näistä edellä esitetyistä kysymyksistä nousee esiin kysymys siitä, miksi yhteiskunnallinen konsensus miltei asiassa kuin asiassa tuntuu olevan murtunut ja miksi

miltei mistä tahansa asiasta syntyy kiistoja ja vastakkainasetteluita, joissa vastapuolet perustelevat näkemyksiään erilaisilla faktoilla, tilastoilla ja totuuksilla. Miksi yksittäiset ihmiset, puolueet, muut yhteiskunnallisesti merkittävät organisaatiot, yritykset, valtiot ja valtion johtajat vaikuttavat ainakin silloin tällöin puhuvan muunneltua totuutta tai johtavan harhaan puheillaan ja puhumatta jättämisellään.

Pohdittaessa tiedon roolia nyky-yhteiskunnassa on ensimmäisenä tarpeen muistaa muutamia perusasioita koskien tiedon, politiikan ja yhteiskunnallisen vallan suhteita. Ensiksikin, tieto on kautta yhteiskuntien historian liittynyt valtaan. Yhteiskunnallisessa hallinnassa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa käytetty tieto ei koskaan ole ollut täysin yksinkertaista, neutraalia tai objektiivista. Kamppailu tiedosta ja siitä, kuka pystyy esittämään näkemyksensä ainoana varteenotettavana ja uskottavana tietona on politiikan peruskysymys. Toiseksi, tieto ei ole sama asia kuin totuus, ja toisaalta kysymys totuudesta on erittäin monimutkainen ja ristiriitoja sisältävä filosofinen kysymys. Yhden, lopullisen ja kyseenalaistamattoman tiedon tai totuuden tavoittelu yhteiskunnallisissa kysymyksissä ei sovi kovinkaan hyvin yhteen avoimen, moniarvoisen ja demokraattisen yhteiskunnan kanssa. Kolmanneksi, retoriikka, tiedon, totuuden ja tieteen vääristely, tiedon manipulointi sekä tiedolla ja tietämättömyydellä harhaanjohtaminen ovat kaikki tunnettuja ilmiötä kautta erilaisten yhteiskuntien historian. Tietoon ja totuuteen liittyvä poliittinen kamppailu onkin muuttanut muotoaan lähinnä tietoteknisten muutosten seurauksena, mutta perusilmiössä ei sinänsä ole mitään uutta.

Vaikka nykytilanteessa on siis monia uusia elementtejä, eikä juuri tämänkaltaista yhteiskunnallista tilannetta tai muutosprosessia ole koskaan aikaisemmin eletty, ovat kysymykset tiedosta, sen manipuloinnista sekä sananvapaudesta varsin perustavia inhimillisiä ja yhteiskunnallisia kysymyksiä, joihin löytyy vastauksia niin historiasta kuin nykypäivästä. Käsittelen seuraavassa tiedon kysymystä ensiksi yleisesti taustoittaen ja sen jälkeen täsmällisemmin suhteessa median muutokseen, politiikkaan sekä tiedon manipulointiin ja sananvapauteen liittyviin kysymyksiin.

Tieto, totuus ja politiikka

Pohdittaessa nykyisiä tietoon liittyviä kysymyksiä on ensimmäiseksi syytä pohtia, mitä tieto itse asiassa tarkoittaa. Yhden vastauksen tähän kysymykseen tarjoaa antiikin Kreikan ja ehkä filosofian historian kuuluisin filosofi Platon. Platon käsitteli teoksissaan runsaasti tietoon, retoriikkaan ja politiikkaan liittyviä kysymyksiä. Hän muotoili *Theaitetos*–dialogissaan yhden tietoa koskevan, edelleen käytetyn ja omalla tavallaan validin perusmääritelmän. Hänen mukaansa *tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus*.[1] Tiedon määritelmään kuuluu siis kaksi asiaa. Ensiksikin, tieto vaatii uskottavan perustelun ja toiseksi, tuon uskomuksen tulee olla tosiasiallisesti, ei vain retorisesti, tosi tai todelta vaikuttava.

Filosofiassa tietoa käsitellään Platonia ja monia muita hyvinkin erilaisia filosofeja seuraten epistemologiassa eli tietoteoriassa. Tietoteoria on filosofian oppiala, jonka tehtävän on arvioida ja pohtia muun muassa tiedonmuodostusta, tiedon rajoja, tiedon mahdollisuutta ja sen alkuperää. Epistemologia ei kuitenkaan ole kiistaton filosofian ala, ja se sisältää toisilleen ristiriitaisia hyvinkin vastakkaisia tapoja selittää se, mitä tieto on, kuten esimerkiksi empirismi ja rationalismi. Empirismin lähtökohtana on se, että kaikki tieto muodostuu aistihavainnoista ja kokemuksista. Rationalismissa taas ajatellaan, että varsinaista totuudellista tietoa voidaan saavuttaa ainoastaan loogisella ajattelulla. Kysymys tiedosta on siis perustaltaan varsin moniulotteinen ja hankala kysymys. Ei ole yhtä oikeaa tapaa määritellä, mitä tieto on, eikä näin tarvitse ollakaan, sillä tieto elää ja kehittyy

[1] Platon: *Theaitetos*. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Teoksessa Platon, Teokset III. Otava. Helsinki 1999.

tietämättömyydestä, aikaisemman tiedon epäilystä ja kyseenalaistamisesta. On myös huomattava, että erilaisia epistemologioita tarvitaan ihmisen toiminnan eri osa-alueilla, kuten eri tieteenaloilla.[2]

Tietoon on aina liitetty kysymys totuudesta. Siksi tieto on usein ymmärretty nimenomaan jotakin asiaa tai asiakokonaisuutta koskevana totuutena. Kysymystä siitä, mitä totuus on, voidaan puolestaan lähestyä monista eri näkökulmista. Perinteisten käsitysten mukaan totuudet ovat *metafyysisiä* eli ne perustuvat johonkin korkeampaan ja aistihavainnon tuolla puolen olevaan tekijään. Tämän näkemyksen mukaan totuudet takaa siis lopulta jokin ihmisen ylittävä voima, oli tuo voima sitten persoonallinen tai persoonaton jumala, tai todellisuuden taustalla vaikuttava aistein havaitsematon rakenne tai ideamaailma. Tämänkaltaisia perusteluita tiedolle tai totuudelle käytetään edelleen, erityisesti niin sanotuissa *omantunnon kysymyksissä*, joissa esitetyille väitteille tai näkökannalle ei haluta antaa selvää (luonnon)tieteellistä perustelua tai asettaa väitettä muista totuusteorioista juontuvien arvostelmien kohteeksi.

Nykyaikaisempia ja tieteellisesti hyväksyttyjä totuusteorioita[3] ovat esimerkiksi totuuden korrespondenssi eli vastaavuusteoria, jonka mukaan jokin väite on totta, jos sen kohde on olemassa sellaisena kuin se kielellisesti tai muuten kuvataan. Totuuden koherenssiteoriat puolestaan esittävät, että jokin väite on totta, jos se sopii yhteen muiden väittämien kanssa. Pragmatistiset totuusteoriat taas esittävät, että väite on totta, jos se tekee menestyksellisen ja merkityksellisen toiminnan mahdolliseksi. Erilaisia totuusteorioita on kymmeniä, mutta olennaista niissä kaikissa on kysymys kielen ja asioiden välisistä suhteista, sekä esitetyn väitteen suhteesta muiden hyväksyttyjen tai hyväksymättömien väitteiden joukossa.

Totuusteorioista erilaiset konventionalistiset, konsensus- ja relativistiset totuusteoriat ovat nykyajan yhteiskunnallisten ja poliittisten tietomuotojen kannalta merkittäviä, sillä ne esittävät, että totuudet ovat itseasiassa aina ihmisyhteisön sopimia asioita ja, että totuus tai totuudet ovat aina suhteellisia. Konventionalismin ja konsensusteorian mukaan jokin asia on totta, koska suurin osa ihmisistä tietyllä alueella pitää sitä tietyllä hetkellä kyseenalaistamattomasti totena. Relativismi ja esimerkiksi sosiaalinen konstruktionismi[4] puolestaan näkevät, että tietty asia voi olla totta jonkin toimijan näkökulmasta, vaikka se ei olisikaan totta toisten toimijoiden näkökulmasta.

Totuus ja tieto ovat siis aina sosiaalisesti rakennettuja, eivät vain luonnontieteen kaltaisesti yksiselitteisesti ja universaalisti tosia tai epätosia väitteitä. Tässä mielessä tietoon, totuuteen ja tieteeseen onkin siksi aina liittynyt poliittinen elementti. Ranskalainen filosofi ja ajattelujärjestelmien tutkija Michel Foucault esitti asian tiivistäen, että filosofia on aina ollut totuutta koskevaa poliittista kamppailua.[5]

Tässä yhteydessä on tarpeetonta yrittää ratkaista sitä, mikä tieto- tai totuusteoria on totta tai oikea, ja itseasiassa tämä olisi mahdotonta. Tietoa ja totuutta tarkasteltaessa on tunnustettava, että erilaiset tietomuodot, tiedon käyttötarpeet ja tiedonkäyttömuodot tukevat ja tarvitsevat erilaisia tieto- ja totuusteorioita. Luonnontieteellinen tutkimus, astrofysiikka, kulttuuritutkimus tai poliittinen taloustiede tarvitsevat kaikki erilaisia epistemologioita tai totuusteorioita. Peruskysymys tiedon lähteistä ja totuuden muodoista, lähtökohdista ja mahdollisuuksista on siis ristiriitainen. Vaikka tieto

---

[2] Tietoteoriasta katso esim. Markus Lammenranta: *Tietoteoria*. Helsinki. Gaudeamus 1993 sekä Nicholas Rescher: *Epistemology. An Introduction to the Theory of Knowledge*. New York. State University of New York 2003.

[3] Totuusteorioista katso Haig Khatchadourian: *Truth: Its Nature, Criteria and Conditions*. Ontos Verlag. Frankfurt 2011 ja Nicholas Rescher: *Epistemology. An Introduction to the Theory of Knowledge*. New York. State University of New York 2003.

[4] Konstruktionismista, katso Irving Velody & Robin Williams: *The Politics of Constructionism*. Sage. London 1998.

[5] Katso Michel Foucault: *Sanat ja asiat*. Gaudeamus, Helsinki 2010 ja Michel Foucault: *Power / Knowledge. Selected interviews and Other Writings 1972-1977*. Vintage, New York 1980.

ja tiede yleisesti tavoittelevat totuutta, on kysymys siitä, millä perusteilla totuutta tulisi tavoitella tai lähestyä kiistanalainen. Käytännössä yksi filosofi tai tieteentekijä voi olla lähtökohtaisesti ja perustellusti eri mieltä kuin toinen koskien niitä perusteita, joilla kysyttävää aihetta ylipäätään lähestytään.

Kun tiedon ja totuuden käsitteet siirretään pois tieteen kentältä yhteiskunnalliseen todellisuuteen ja käyttöön, muuttuvat ne entistä monimutkaisemmiksi ja suhteellisemmiksi käsitteiksi. Yksi syy tähän on se, että tiedon rooli ja sen myötä tiedon valta yhteiskunnallisessa toiminnassa on kasvanut eksponentiaalisesti jo vuosisatoja. Oletus tai pyrkimys yhteen oikeaan, totuudelliseen ja päättävään tietoon ei siksi ole mahdollinen tai edes realistinen. Etenkin nykyaikaisessa yhteiskunnassa on hyväksyttävä tiedon relativistisuus. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö tieteen ja yhteiskunnallisen toiminnan eri osa-alueilla tulisi pyrkiä totuuteen sen eri merkityksissä. Tieteellistä ja yhteiskunnallista todellisuutta tarkastellessa on kuitenkin pyrittävä lähtökohtaisesti ymmärtämään ja hyväksymään tiedon erilaiset muodot, ei olettaa tai tavoitella yhtä kaiken kattavaa tiedon ja totuuden mallia.

On vielä syytä huomauttaa, että tiedon ja totuuden relativistisuuden, moninaisuuden ja monitulkintaisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen ei tarkoita sitä, että mikä tahansa tieto, mielipide tai näkemys olisi pätevä tai hyväksyttävissä tasavertaisena osana julkiseen keskusteluun. Yksittäisten väitteiden totuusarvoa ja pätevyyttä voidaan arvioida eri tavoin ja erityisesti perustelemattomat tai yleisesti kestämättömillä tai valheellisilla perusteilla rakennetut väitteet eivät voi olla saman arvoisia kuin hyvin perustellut väitteet. Lopulta relevantin tiedon ja argumenttien merkityksestä julkisessa keskustelussa palautuu julkisen keskustelun pelisääntöihin ja etiikkaan.

Tietoyhteiskunta

Nykyaikaisen yhteiskunnan esitetään usein olevan tietoyhteiskunta. Termille voidaan määrittää ainakin kolme ulottuvuutta.

Ensiksikin, nykyaikainen yhteiskunta perustuu hyvin pitkälle kehittyneeseen ja institutionalisoituneeseen *asiantuntijatietoon*. Modernia yhteiskuntaa pidetään yleensä kompleksisena eli monimutkaisena yhteiskuntana. Tämä perustuu pitkälle kehittyneeseen työnjakoon, jossa ihmiset erikoistuvat tiettyihin ammatteihin. Ihmiset ansaitsevat elantonsa työmarkkinoilla erilaisissa tehtävissä ja palveluissa eli toisin sanoen he eivät tuota itse suurinta osaa tai mitään käyttämistään hyödykkeistä tai palveluista. Siksi moderni, kompleksinen yhteiskunta tarvitsee tuotantoprosessiensa ja yhteiskunnallisen hallinnon toteuttamiseksi runsaasti tietoa: sen tuotantoa, jakelua ja soveltamista. Moderni yhteiskunta perustuu jatkuvasti lisääntyvään erikoistumiseen, jossa syntyy yhä erilaisia ammattiryhmiä ja erikoisosaajia. Ilman eri alojen asiantuntijoita ei moderni yhteiskunta olisi mahdollinen. Nykykeskusteluissa puhutaan jo *superkompleksista* eli äärimmäisen monimutkaisesta yhteiskunnassa, jossa asiantuntijuus on keskeistä mutta samalla hajautunutta aina siihen pisteeseen saakka, että asiantuntijuutta yleisilmiönä on vaikea vetää yhteen tai käsitellä yhdellä yksinkertaisella tavalla.

Toiseksi, tietoyhteiskunta tarkoittaa jälkiteollisessa yhteiskunnassa ja globaalissa taloudessa tapahtunutta muutosta, jossa tiedosta itsessään on tullut entistä keskeisempi tuotantovoima. Ilman tiedon, osaamisen ja innovaatioiden jatkuvaa kehitystä taloudellinen tuotanto hidastuu tai menettää kilpailuasemansa. On huomattava, että tieto on ollut merkittävä taloudellisen ja tuotannollisen toiminnan tekijä aina. Esimerkiksi erilaiset keksinnöt viljelyssä ovat hyödyttäneet tiettyjä toimijoita tai sitten mahdollistaneet viljelyn ja ihmisten selviytymisen tietyillä alueilla, joilla se ei muuten olisi ollut mahdollista, kuten vaikkapa kaskiviljelyssä. Teollistumisen aikakaudella tieteen parissa

tapahtuneista innovaatioista tuli merkittäviä tuotannontekijöitä, sillä esimerkiksi uudet energialähteet tehostivat taloutta merkittävästi. Tämä kehitys jatkuu edelleen. Kuitenkin nykyaikaisessa tietoyhteiskunnassa tiedolla on myös muita kuin suoraan tekniseen osaamiseen liittyviä ulottuvuuksia. Siksi tiedon merkitys on korostunut tuotantovälineenä, ja sitä käytetään niin erilaisten laitteiden ja koneiden kuin myös erilaisten sosiaalisten markkinatalouteen liittyvien järjestelmien taloudellisessa kehittämisessä. Yleisin tietoyhteiskunnan käsite viittaakin erilaisten tietoteknisten laitteiden ja sovellusten muokkaamaan yhteiskuntaan, jossa merkittävä osa yhteiskunnan perusprosesseista perustuu tavalla tai toisella tietotekniikkaan.

Kolmanneksi, seuraten edellisistä, tietoyhteiskunnalla voidaan tarkoittaa ja ymmärtää myös yhteiskuntaa, jossa merkittävällä osalla väestöstä on edellytykset erilaisten tietojen ja tietomuotojen ymmärtämiseen, kehittämiseen ja arviointiin. Lisäksi merkittävällä osalla väestöstä on pääsy korkeatasoiseen koulutukseen, monipuolisiin tai erittäin monipuolisiin tietolähteisiin. Tämä on suuri muutos suhteessa aikaisempiin yhteiskuntiin, joissa esimerkiksi luku- ja laskutaitoisia ihmisiä oli vain murto-osa väestöstä. Ihmisten pääsy koulutukseen oli rajattua eivätkä erilaiset työt ja ammatit juurikaan vaatineet jokapäiväistä tiedollista käsittelyä ja sitä myöten tiedollista kehitystä. Ihmisillä ei ollut pääsyä tietolähteisiin kuten kirjastoihin, saati internettiin, eivätkä ihmiset kuluttaneet tämän tyyppistä tietoa päivittäin.

Tietoyhteiskunnan monipuolinen kehitys on mahdollistanut uudenlaisen, globaalin yhteiskunnan kehittymisen. Ihmiset ovat linkittyneitä toisiinsa muutoinkin kuin paikallisten, fyysisten ja kasvokkaisten suhteiden kautta. Tämä on muuttanut sosiaalista rakentumista, kun paikalliset yhteisöt ovat saaneet rinnalleen alueettomat tai vain löyhästi paikkaan sidotut yhteisöt. Nyt esimerkiksi tietyn englantilaisen jalkapallojoukkueen faniyhteisöön voi kuulua englantilaisia, ranskalaisia, ruotsalaisia, kiinalaisia ja amerikkalaisia ihmisiä, jotka voivat keskustella ja kohdata hyvinkin aktiivisesti virtuaalisilla alustoilla, vaikka asuisivat fyysisesti tuhansien kilometrien päässä toisistaan.

Näillä ilmiöillä on vastineensa myös politiikassa ja poliittisessa käyttäytymisessä. Poliittinen järjestäytyminen, vaikuttaminen ja poliittisten yhteisöjen muodostuminen tapahtuu yhä enemmän erilaisissa virtuaalisissa välineissä ja yhteisöissä. Ihmiset eivät välttämättä tunne toisiaan henkilökohtaisesti tai kasvokkaisen kanssakäymisen kautta. Tällaiset uudenlaiset poliittiset yhteisöt ovat yleensä myös suoraan tekemisissä sosiaalisen median ja muiden uusmedian muotojen kanssa. Näissä yhteisöissä poliittisen johtamisen ja organisoinnin taidot ovat pitkälle kielellisiä ja kognitiivisia, eivät välttämättä perinteisellä tavalla esimerkiksi henkilön karismaan liittyviä kysymyksiä.

Tietoyhteiskunnassa kansalaiset ovat siis usein kykeneviä tuottamaan, jalostamaan ja käyttämään tietoa. He osaavat etsiä sitä itsenäisesti eri tietolähteistä, erityisesti internetistä. Heidän tiedonkäyttöään kuitenkin myös ohjataan voimakkaasti aina sosiaalisen median algoritmeistä lähtien, jotka muokkaavat sosiaalisesta mediasta, sen mainoksista ja muusta vastaavasta käyttäjän toimintahistorian mukaista. Myös esimerkiksi monet muut tietokoneohjelmat ja myyntipalvelut tyrkyttävät meille sitä mistä meidän oletetaan olevan kiinnostuneita. Vaikka puhe erilaisista some-kuplista voi olla liioiteltua, on tarinassa kuitenkin jonkinlainen perä, sillä perustaltaan internetin markkinointi ja mainostaminen tapahtuu juuri erilaisten kohderyhmien ja kuluttajasegmenttien tunnistamisen ja rakentamisen kautta. On myös huomattava, että erilaiset poliittiset yhteisöt vahvistavat omia näkemyksiään omissa medioissaan.

Vaikka tietoyhteiskunta on siis kiistämättä tuottanut paljon hyvää ja edistyksellistä kehitystä, ovat tietyt tietoyhteiskunnan kognitiivis-teknis-sosiaaliset ulottuvuudet vielä osin tai kokonaan tuntemattomia. Elämme muutosaikaa, jonka keskiössä on tietoteknisten sovellusten muokkaama

ihmisten sosiaalisuus ja tämän sosiaalisuuden ytimessä vaikuttaa kysymys monitulkintaisesta ja alati politisoituvammasta tiedosta – tai siitä mikä näyttää ja vaikuttaa tiedolta. On siis selvää, että tiedon monitahoiselle ja monipuoliselle muokkaamiselle ja manipulaatiolle on nykypäivänä paremmat mahdollisuudet kuin aikaisemmin. Ennen tietoa muokattiin ja manipuloitiin esimerkiksi lehdistön, puolueiden, kirkon tai valtioiden toimesta, mutta tavallisella kansalaisella ei siihen juurikaan ollut mahdollisuuksia. Nykyisin yhä useammalla on kyky ja välineet tiedon tuotantoon, ja yhä erilaiset tiedot, näkemykset ja kannanotot pääsevät esiin sensuroimatta ja suoraan.

Nyky-yhteiskunnan tiedon lähteet

Nykyaikainen yhteiskunta on kompleksinen ja monitasoinen todellisuus. Kun pohditaan sitä mistä erilaisista lähteistä tietoa saa ja mistä erilaiset tiedot, näkökulmat ja mielipiteet kumpuavat, on syytä analysoida nyky-yhteiskuntaan vaikuttavia tiedon lähteitä ja asiantuntijuuden muotoja. Tässä tapauksessa ei ole tarpeen pohtia edellä lyhyesti käsiteltyjä tiedon ja totuuden syntyprosesseja, vaan yksinkertaisesti kartoittaa sitä, millaisista instituutioista ja kanavista käsin ihmiset hankkivat tietoa ja millaisia erilaisia asiantuntijoita yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuu.

Seuraavassa analyysissa erotetaan ensiksi neljä erilaista asiantuntijuuden muotoa: akateeminen asiantuntijuus, näköalapaikan asiantuntijuus, kokemusasiantuntijuus sekä näkemysasiantuntijuus.[6] Tämän jälkeen tarkastelen nykyaikaisen median ja viestinnän eri tasoja, joista erotan valtioiden valtavirtaisen median, uusmedian ja sosiaalisen median. Esittelen näitä erilaisia tiedon lähteitä järjestyksessä ja pyrin antamaan myös esimerkkejä siitä, millaisia julkaisuja tai kanavia pitkin erilaiset asiantuntijat, tietolähteet ja -muodot saavuttavat yhteiskunnallisen keskustelun ja kuinka niihin pystytään osallistumaan

Akateeminen asiantuntijuus

Modernia, siis 1800-luvulta lähtien kehittynyttä yhteiskuntaa voidaan pitää yhteiskuntana, jossa asiantuntijatiedon määrä ja laatu kasvoi jatkuvasti. Modernin yhteiskunnan perusta oli teollinen tuotanto. Teollinen tuotanto mullisti yhteiskuntarakenteen ja loi ensiksikin nopean ja jatkuvan talouskasvun aikakauden, joka paransi huomattavasti ihmisten elinolosuhteita. Moderni teollinen yhteiskunta on tarkoittanut myös kaupungistumista, väestönkasvua ja väestön kouluttamista. Koulutetusta työvoimasta on tullut yksi taloudellisen menestyksen keskeisin tekijä. Tämän vuoksi asiantuntijatiedolla on ollut keskeinen asema niin teollisen tuotannon kehityksessä, kompleksisen yhteiskunnan hallinnassa kuin väestön kouluttamisessa. Asiantuntijatieto on perustunut pohjimmiltaan tieteelliseen tietoon ja erityisesti yliopistoinstituutioon.

Modernin ajan asiantuntijuudelle oli tyypillistä teknis-rationaalisten alojen painotus, siis luonnontiede ja luonnontiedettä eritavoin soveltavat insinöörialat. Ilman luonnontieteellistä kehitystä ja insinööritaidon huomattavaa laadullista ja määrällistä kasvua ei moderni tai nykyaikainen jälkiteollinen yhteiskunta olisi mahdollinen. Yhtenä nykyaikaisen yhteiskunnan keskeisenä tiedonlähteenä voidaan siis pitää luonnontieteellistä tietoa ja sitä soveltavia tiedon aloja. Teknisen ja taloudellisen kehityksen vuoksi nämä alat ovat olleet yhteiskunnallisesti arvostettuja.

---

[6] Jaottelu perustuu kirjoittajan Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle valmistelemaan raporttiin *Vastatieto*, joka valmistuu marraskuussa 2016. Katso myös Richard Susskind & Daniel Susskind: *The Future of the Professions. How technology will transform the work of human experts*. Oxford University Press. Oxford 2015.

Luonnontieteelliseen menetelmään perustuva matemaattinen, tilastollinen ja muu määrällinen data ja ”faktatieto” on – perustellustikin – yksi tärkeimmistä tiedon malleista, joita käytämme. Olemme tottuneet uskomaan tilastoja ja luonnontieteellisiä faktoja. Pidämme niitä yleensä kyseenalaistamattomina totuuksina maailmasta. Ajatuksena on, että luonnontieteet ja tilastot ovat neutraaleja ja objektiivisia. Luonnontieteet ja niiden sovellukset eivät myöskään koske suoranaisesti ihmisten maailmaa, joka on täynnä tulkintoja ja ristiriitaisuuksia. On kuitenkin huomattava, että niin tilastoilla kuin graafisilla esityksilläkin voidaan tehdä politiikkaa, johtaa harhaan ja esittää muunneltua tietoa aivan yhtä hyvin kuin millä muulla tahansa tiedon esittämisen tavalla.[7]

Modernille yhteiskunnalle on ollut tyypillistä myös erilaisten yhteiskunta-, kasvatus-, humanististen ja taloustieteiden sekä psykologian kasvava rooli. Erilaisia yhteiskuntatieteitä on tarvittu kasvavissa määrin yhtäältä tuottamaan tietoa kompleksisen yhteiskunnan toiminnasta ja todellisuudesta, toisaalta ohjaamaan sen kehitystä. Taloustieteet ovat kasvattaneet valtaansa jatkuvasti ja nykyisin niitä voidaankin pitää ainakin julkisuuden kautta yhteiskunnalliseen keskusteluun ja ajatteluun miltei eniten vaikuttavana yhteiskuntatieteiden osa-alueena. Myös monilla muilla mainituilla tieteenaloilla on ollut keskeinen rooli yhteiskunnallisen kehityksen eri alueiden tutkimuksessa ja kehityksessä. Esimerkiksi ilman humanistisia kulttuuri- ja kielitieteitä globaalin monikulttuurisen maailman ymmärtäminen ja siellä toimiminen, niin taloudellisesti kuin poliittisesti, olisi erittäin vaikeaa.

Nykyaikaisen yhteiskunnan keskeiset tietolähteet ovat siis akateemisissa tieteissä ja niiden sovelluksissa, jotka kehittyvät ja eriytyvät edelleen. Tämän tyyppistä tietoa olemme myös tottuneet pitämään totuutena, tai ainakin nykytutkimuksen valossa uusimpana ja pätevimpänä tietona. Tieteenalajako ei ole pysähtynyt, vaan uusia tieteitä ja tutkimusalueita syntyy jatkuvasti. On hyvä huomata, että käytännössä tieteen yleisellä kentällä ollaan kuitenkin jo tilanteessa, jossa eri alojen asiantuntijat eivät enää välttämättä ymmärrä juurikaan toisten alojen tutkimusta tai tutkimustapoja. Jopa saman alan asiantuntijoilla voi olla vaikeuksia ymmärtää toisen harjoittamaa erikoistutkimusta. Tieteessä käytetään satoja erilaisia teorioita ja tutkimusmenetelmiä, minkä vuoksi eri alojen tutkimustulosten tarkka ymmärtäminen voi olla myös tieteen ammattilaisille vaikeaa.

Tiede on luonteeltaan myös jatkuvasti kehittyvää, minkä vuoksi vanhoja totuuksia ja faktoja kyseenalaistetaan jatkuvasti, uusia teorioita ja tutkimustapoja kehitetään ja niin edelleen. Kaikki tieteessä tehtävä kehitystyö ei kuitenkaan väistämättä johda uusiin tieteellisiin läpimurtoihin tai perustotuuksien tai käsitysten muutoksiin. Muun muassa näistä syistä johtuen tiedettä tulee pitää nykyisin monipuolisena ja monenlaisia tulkintoja tarjoavana toimintana. Varsinaisena tietona tulee pitää tiedeyhteisön yleisesti hyväksymiä näkemyksiä, faktoja ja totuuksia, mutta on myös otettava huomioon useat erilaiset tiedeyhteisöt ja niiden tarjoamat erilaiset näkemykset, faktat ja totuudet. Toisin sanoen samasta asiasta tai ilmiöstä voi olla olemassa eri tavoin perusteltua tietoa. Myös saman alan tutkijat voivat olla eri mieltä tietystä ilmiöstä tai asiasta joko kokonaan tai osittain. Tämän seurauksena myös heidän esittämänsä mahdolliset toimintaehdotukset voivat poiketa toisistaan.

Vaikka tieteen rooli yhteiskunnan perustoimintojen ja -rakenteiden tuottamisessa ja hallitsemisessa on erittäin suuri, ei varsinainen tiede eivätkä etenkään tieteen alkuperäisjulkaisut juurikaan näy arkipäiväisessä yhteiskunnallisessa elämässä. Tieteellisen tutkimuksen tärkeimpänä julkaisukanavana toimivat tieteelliset aikakauslehdet (journaalit), jotka ovat joko erikoistuneita tai erittäin erikoistuneita. Näitä tiedejournaaleja ja niissä julkaistavaa uusinta tieteellistä tutkimusta lukevat oikeastaan vain tieteentekijät. Lisäksi tiedettä julkaistaan kirjoissa, joiden tyyli ja tavoitettavuus vaihtelevat alasta riippuen. Yhteiskuntatieteissä ja humanistisissa tieteissä julkaistaan huomattavasti enemmän kirjallisuutta, josta myös suuri yleisö on kiinnostunut. Luonnontieteissä

[7] Katso Seppo Paananen, Anneli Juntto & Hanneli Sauli (toim.): *Faktajuttu. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt*. Tampere. Vastapaino 1998.

vähemmän. Usein tieteellinen kirjallisuuskin on tiedettä popularisoivaa, siitä on siis tehty suuremmalle yleisölle luettavaa. Journaalien ja kirjojen lisäksi tiedettä julkaistaan erilaisissa avoimissa tai suljetuissa julkaisusarjoissa.

Suuri yleisö tavoittaa tieteen lähinnä tiedeviestinnän ansiosta.[8] Tieteen tuloksista ja tapahtumista uutisoivat sanomalehdet, televisio ja nettiuutiset. Uutiskynnyksen ylittää kuitenkin vain marginaalisen pieni osa tutkimuksesta. Suurin osa tieteellisestä tutkimuksesta ei siis tavoita tiedeviestinnän kautta suurta yleisöä. Lisäksi tieteellistä tutkimusta levittävät erilaiset populaarit tieteen aikakauslehdet, jotka käsittelevät tieteellisiä tutkimustuloksia popularisoidussa ja viihteellisessäkin muodossa. Myös esimerkiksi television, elokuvan ja internetin välittämät tiededokumentit käsittelevät tieteellisiä tuloksia. Samoin museot ja muut tiedeinstituutiot, kuten kirjastot ja nykyisin myös yliopistot erilaisine yleisöluentoineen ja tapahtumineen, ovat tärkeitä tieteen popularisoinnin ja tieteellisen tutkimuksen levittämisen kanavia. Yleisesti voidaan sanoa, että kiinnostus ja luottamus tiedettä kohtaan kasvaa jatkuvasti, mutta verrattuna tieteellisen tutkimuksen määrään vain murto-osa tieteestä todella saavuttaa ihmiset.

Näköalapaikan asiantuntijuus

Näköalapaikan asiantuntijuus perustuu yhtäältä korkeaan koulutukseen, mutta toisaalta myös pitkään käytännön kokemukseen joko ammatista, yrittäjyydestä tai erilaisista ammattiyhdistyksistä, kansalaisjärjestöistä ja urheiluseuroista. Yleisesti näköalapaikan asiantuntijoista voisi sanoa, että he ovat niitä akateemisen koulutuksen saaneita ihmisiä, jotka eivät ole jääneet töihin yliopistoihin, korkeakouluihin tai erilaisiin tutkimuslaitoksiin. Heidän työnkuvansa on myös luultavasti yhtä kapea-alaista tutkimus- tai asiantuntijatehtävää laajempaa ja he soveltavat työssään enemmän tieteellistä tietoa kuin suoranaisesti tuottavat sitä. He voivat kuitenkin tuottaa erilaisia raportteja, muistioita ja muita vastaavia tutkielmia käytännön toiminnan tarpeisiin. Tässä mielessä he käyttävät akateemisen koulutuksen antamia valmiuksia työssään.

Näköalapaikan asiantuntijoiden arvostus kasvaa yhteiskunnassa jatkuvasti. Tämä johtuu yhtäältä mediasta, joka nostaa esiin erilaisia asiantuntijoita, jotka eivät kuitenkaan edusta tiedemaailmaa. He ovat asioiden tekijöitä ja näkijöitä, heitä joiden varassa useat yhteiskunnalliset käytännön toimenpiteet todella toimivat. Monet näköalapaikan asiantuntijat vaikuttavat myös erilaisten yhtiöiden, seurojen ja järjestöjen hallituksissa, ja näin he pyörittävät monia yhteiskunnalle olennaisia tehtäviä, mutta samalla palvelevat myös oman organisaation etuja ja toimintaa.

Näköalapaikan asiantuntijoiden toiminnan luonne on tarkkailevaa, seuraavaa ja reflektoivaa, mutta myös osallistuvaa ja ohjaavaa. Yhtäältä näköalapaikan asiantuntijat seuraavat siis laajaa kenttää sekä vastaavat mahdollisesti suurenkin organisaation toiminnasta. Näin he toimivat yhtäältä kentän asiantuntijoina ja toisaalta suunnittelevat, vastaavat ja kehittävät organisaation toimintaa. Toiminnan perustana on hitaasti muotoutunut korkeakoulutus sekä pitkä kokemus, mutta toiminta voi olla tästä huolimatta nopeaa ja vaikuttavaa. Näköalapaikan asiantuntijat ovat jatkuvasti läsnä ja he toteuttavat käytännön asioita, minkä vuoksi erilaiset uudenlaiset kollektiivisen, tiimi- ja vertaisasiantuntijuuden muodot ovat näköalapaikan asiantuntijoille tärkeitä. He joutuvat myös etsimään tietoa erilaisista medioista, tietolähteistä ja verkostoista. Toisaalta he myös tuottavat, jakavat ja siirtävät tietoa edelleen näitä väyliä pitkin.

[8] Tiedeviestinnästä, tieteen asemasta ja roolista yhteiskunnassa, katso Esa Väliverronen: *Julkinen tiede*. Vastapaino. Tampere 2016.

Näköalapaikan tieto, pois lukien siihen liittyvät erilaiset journalismin muodot, tulee pääasiallisesti tuotetuksi ja jaelluksi erilaisten selvitysten ja raporttien kautta. Selvityksiä ja raportteja tuottavat niin virkamiehet, erilaisten yhdistysten ja organisaatioiden toimijat kuin erilaiset yritykset ja kaupalliset toimijat. Selvityksiä ja raportteja tuottavat erilaiset tahot hyvinkin pienistä ja paikallisista yhdistyksistä suuriin kansainvälisiin organisaatioihin. Niiden tuottama tieto voi perustua osaltaan tieteelliseen tutkimukseen, mutta toisaalta se voi perustua myös esimerkiksi kyseisen organisaation toiminnan selvittämiseen, aiempien raporttien ja selvitysten analyysiin ja tiivistämiseen sekä sanomalehtitietojen ja muiden vastaavien hyväksikäyttöön ja soveltamiseen.

Luonteeltaan selvitys- ja raporttitieto ei ole täsmällisyydessään ja luotettavuudessaan verrattavissa puhtaasti tieteelliseen tutkimukseen. Selvitys- ja raporttitieto voi kuitenkin olla huomattavasti helpommin hyödynnettävää ja käytännöllisempää kuin tieteellinen tieto. Selvityksiä ja raportteja tehdään myös aiheista, joita tieteellinen tutkimus ei syystä tai toisesta käsittele. Selvitykset ja raportit voivat olla tieteellistä tutkimusta ennakoivia tutkiessaan asioita, jotka ovat vasta muodostumassa. Selvitykset ja raportit ovat yleensä myös näkemyksellisiä, joskus myös tarkoitushakuisia ja poliittisia. Niillä pyritään tuottamaan tietoa tietynlaisen toiminnan mahdollistamiseksi tai oikeuttamiseksi, muokkaamaan mielipiteitä ja ohjaamaan toimijoita. Tieteellisen tutkimuksen luonne ei yleisesti ottaen ole tällainen.

Suuri yleisö ei juurikaan lue erilaisia selvityksiä ja raportteja, kuten ei myöskään tieteellistä tutkimusta. Ne tulevat julkaistuksi erilaisten organisaatioiden omissa julkaisusarjoissa, nykyisin yhä yleisemmin avoimesti internetissä. Media kiinnostuu erityisesti suurten ja vakiintuneiden toimijoiden julkaisuista (valtiot, suuret kansainväliset organisaatiot, työmarkkinaosapuolet ja niin edelleen) ja uutisoi niistä suurelle yleisölle. Myös ajankohtaiset tapahtumat tai teemat voivat nostaa joitakin raportteja ja selvityksiä valokeilaan, esimerkiksi suurten poliittisten linjauudistusten yhteydessä.

Kokemusasiantuntijuus

Kokemusasiantuntijuudella tarkoitetaan yleisesti asiantuntemuksen muotoa, joka on kehittynyt joko henkilökohtaisen tai joskus myös organisaation tai järjestön pitkäaikaisen kokemuksen kautta. Kokemusasiantuntijalla on omakohtaista tietoa ja näkemystä asioista, ja yleensä tämä tieto näyttäytyy poikkeavana perinteisen asiantuntijan tiedosta. Kokemusasiantuntijan tiedonrakentumisprosessi on erilainen verrattuna perinteiseen asiantuntijaan. Perinteinen asiantuntija perustaa tietonsa ja empiiriset havaintonsa yleensä tieteellisen teorian kehikkoon, kun taas kokemusasiantuntijalla ei välttämättä ole tällaista tietoa käytettävissä. Kokemusasiantuntijalla voi olla taustalla pitkä, akateeminen koulutus, mutta tämä koulutus ei ole hänen asiantuntijuutensa perusta – kokemusasiantuntijuus ei edellytä korkeaa koulutusta. Perustana ovat henkilökohtaiset kokemukset joko omasta tai lähipiirin elämästä. Siksi koulutustausta ei kerro kokemusasiantuntijuuden pätevyydestä tai osaamisesta varsinaisesti mitään.

Kokemusasiantuntijoiden yhteiskunnallinen asema on epäselvä, eikä heillä ole itsestään selvää tiedollista auktoriteettia tai asemaa. Kokemusasiantuntijoita ei välttämättä edes tunnisteta asiantuntijoiksi. He käyttävät persoonallisia kokemuksiaan ja osaamistaan työnsä ”hiljaisena” tietona. Muiden asiantuntijoiden kanssa toimiessaan kokemusasiantuntijat saattavat olla altavastaajan roolissa. Mediassa heidän asiaansa voidaan tuoda esille erilaisissa lehtijutuissa, keskusteluohjelmissa ja dokumenteissa, mutta usein he myös joutuvat perustelemaan ja oikeuttamaan asemaansa suhteessa valtaväestöön (”normaaleihin”) ja muihin asiantuntijoihin monin eri tavoin. Heidän asiantuntijuutensa muodostuu siis peilattaessa heidän omaa kokemustaan valtavirran asiantuntijoiden näkemyksiä vastaan. Esimerkiksi sisäilmaongelmista tai sähköallergiasta kärsivät ihmiset ovat

saaneet näkyvyyttä mediassa, mutta vielä toistaiseksi heidän sanaansa ei luoteta täysin, ja osa ihmisistä pitää heidän kokemuksiaan hölynpölynä.

Kokemusasiantuntijoiden asema on parantunut viimeisten vuosikymmenten aikana huomattavasti. Aikaisemmin kokemusasiantuntijuutta ei välttämättä tunnistettu lainkaan, ja esimerkiksi ajatus siitä, että mielenterveyspotilas olisi voinut toimia tärkeässä roolissa mielenterveystyön suunnittelussa ja toteutuksessa oli mahdoton. Nykyisin myös uusmedia ja internet mahdollistavat mitä erilaisimpien kokemusasiantuntijuuden muotojen yleistymisen erilaisilla vertaisfoorumeilla ja sosiaalisessa mediassa. Osa tästä tiedosta perustuu vain omille kokemuksilla ja omiin näkemyksiin, osalla voi taas olla taustalla erilaisia menetelmiä koetun jäsentämiseen ja esittämiseen. Joka tapauksessa internet ja uusmedia lisäävät kokemusasiantuntijoiden näkyvyyttä ja vaikuttavuutta.

Kokemusasiantuntijan toiminnan luonne on usein ymmärtävää ja selittävää. Se pyrkii myös tekemään hiljaista tietoa kuulluksi ja tunnistaa vaiettua tai jopa kiellettyä tietoa. Se pyrkii hankkimaan tiedolleen yhteiskunnallista tunnustusta ja voimistamaan kokemusasiantuntijuuden asemaa virallisissa prosesseissa. Kokemusasiantuntijuus muodostuu pitkissä ja usein hyvinkin hankalissa prosesseissa, mutta ”valmiina” tieto voi olla hyvinkin nopeasti käytettävää ja sovellettavaa. Iso osa kokemusasiantuntijuudesta on ruumiillistunutta tietoa, jota voi olla vaikea pukea sanoiksi tai irrottaa universaaliksi tiedoksi akateemisen tiedon lailla.

Myös kokemusasiantuntijan tulee harjaantua ja kouluttautua tehtäväänsä, pelkät kokemukset eivät vielä tee kenestäkään erityistä asiantuntijaa. Kokemusasiantuntijakoulutus tähtääkin nimenomaan koetun laajempaan ymmärtämiseen, sen sanallistamiseen ja käsitteellistämiseen. Toki kokemusasiantuntijan tieto voi myös asettua vastakkaiseksi perinteisen asiantuntijan tiedon kanssa. Kokemusasiantuntijan tieto on usein myös hyvin konkreettista ja sitä voidaan käyttää nimenomaan palauttamaan kyseessä oleva asia ”maan pinnalle”, käytäntöön ja sen ongelmiin. Tästä johtuen kokemusasiantuntijuus voi tarjota myös konkreettisia ratkaisuehdotuksia.

Näkemysasiantuntijuus

Näkemysasiantuntija on mitä todennäköisimmin korkean koulutuksen saanut henkilö. Korkea koulutus ei ole välttämättä johtanut kuitenkaan korkeimpaan akateemisen loppututkintoon eikä näkemysasiantuntija ole välttämättä suorittanut esimerkiksi maisterin tutkintoa. Toisaalta taustalla voivat olla laajat opinnot eri aloilta ja eri oppilaitoksista. Näkemysasiantuntija on siis näkemyksellinen ja aktiivinen ihminen, joka on kenties ”etsinyt” itseään ja paikkaansa maailmassa eri puolilta. Tämän seurauksena hänellä on hyvät verkostot ja hän tuntee erilaisia ihmisiä erilaisista organisaatioista ja järjestöistä.

Näkemysasiantuntijan asema yhteiskunnassa perustuu itsenäiseen toimintaan. Vaikka hän toimiikin erilaisissa organisaatioissa, ei näkemysasiantuntijaa voi pitää yhden asian tai organisaation ”palvelijana”. Pikemminkin organisaatiot ja järjestöt kuvastavat näkemysasiantuntijoiden työtä, sillä he kehittävät, vievät eteenpäin ja saavat aikaan erilaisia asioita.

Näkemysasiantuntijoilla on jatkuvasti voimistuva asema internetissä ja uusmediassa. He osaavat ja haluavat käyttää uusia teknologioita ja kommunikaatioväyliä kansalaisaktiivisuuden, oman organisaation tai yrityksen toiminnan kehittämiseen ja näkyvyyden lisäämiseen. Näkemysasiantuntijat voivat olla myös aktiivisia sosiaalisen median toimijoita, herättää ja jopa provosoida keskustelua, joka vie eteenpäin heidän asiaansa.

Näkemysasiantuntijoiden toiminnan luonne on uudistavaa ja intressipohjaista. He eivät pyri yleensä ylläpitämään tai säilyttämään jo totuttuja toimintatapoja, vaan löytämään uusia yhteyksiä, uusia näkökulmia ja uusia tapoja tehdä asioita. Tämä tekee heidän toiminnastaan mahdollisesti hyvinkin nopeaa, mikä saattaa vaikuttaa jopa hätiköinniltä. Näkemysasiantuntija voi saada kritiikkiä siitä, ettei hän ota riittävästi selvää asioiden taustoista eikä kunnioita vanhoja, jo hyväksi havaittuja tapoja tehdä asioita.

Näkemysasiantuntijuus muodostuu esimerkiksi tarkkarajaisempien kansalais- ja ympäristöjärjestöjen työssä ja toiminnassa, sekä erilaisten poliittisten toimijoiden ja kansalaisliikkeiden toiminnassa. Myös uudenlaiset innovatiiviset ja luovat *start up* -yritykset voidaan nähdä tämän tyyppisen asiantuntijatiedon tuottajina ja käyttäjinä. Yleisesti yhteiskunnalliset liikkeet, sekä kolmannen ja neljännen sektorin toimijat, kuten vaikkapa yhteiskunnalliset yrittäjät voidaan nähdä näkemysasiantuntijoina. Myös perinteisemmät yhdistykset, poliittiset toimijat, kansainvälisen kansalaisyhteiskunnan toimijat ja AY-liike voidaan nähdä näkemysasiantuntijoiden ryhmänä, joskin AY-liike edustaa monin osin myös perinteisempiä asiantuntijuuden muotoja ja näköalapaikan asiantuntijuutta. Usein näiden alojen toimijat ovat koulutettuja, maailman ja yhteiskunnan tilasta kiinnostuneita kansalaisia, jotka pohtivat nimenomaan yhteiskunnan tulevaisuutta ja tuottavat toimintansa tueksi uutta, kekseliästä ja nopeaa tietoa.

Näkemysasiantuntijuuteen voidaan laskea myös eri alojen taiteilijat ja sisällöntuottajat, kuten vaikkapa dokumenttielokuvien tekijät, teatteriohjaajat, käsikirjoittajat, sarjakuvapiirtäjät ja kirjailijat. Nämä ryhmät seuraavat aktiivisesti yhteiskunnan toimintaa ja tekevät usein huomattavan suurta taustatutkimusta projektiensa eteen.

Näkemysasiantuntijoilla on usein jokin intressi ajattavanaan tai heillä on avoimesti lausuttuja poliittisia näkökulmia. Tämä tekee näkemysasiantuntijoiden tuottamasta ja jakamasta tiedosta sekä haasteellista että hyödyllistä. Avoimet poliittiset näkökulmat ja jyrkät intressit voivat joskus olla vaikeasti sovitettavissa kokonaisvaltaisempaan ja maltillisempaan näkemykseen kulloisenkin asian tilasta. Toisaalta avoimesti esiintuodut näkökulmat voivat patistaa myös muita osapuolia paljastamaan ja aukaisemaan normatiiviset ja poliittiset näkemyksensä, minkä seurauksena niin kriittinen kuin uusia näkökulmia avaava keskustelu tulee mahdolliseksi.

Median muutos

1990-luvulta lähtien on keskustelu median muutoksesta niin sanotun uusmedian (*new media*) käsitteellä.[9] Uusmedia syntyi 1990-luvulla läpilyöneiden tietoteknisten työkalujen muutettua tiedonvälitystä merkittävällä tavalla. Uusmedian voi nähdä muotoutuvan yhtäältä perinteisen printtimedian (sanomalehdet, aikakauslehdet, kirjat jne.), television, radion sekä tietokonevälitteisen viestinnän (internet, matkapuhelimet) välimaastoon. Uusmediassa korostuvat digitaaliset ja virtuaaliset tiedonvälitysmuodot, joiden vaatimuksiin ja nopeaan kehitykseen niin television, radion kuin sanomalehtien on sopeuduttava.

---

[9] Uusmediasta, sekä median ja politiikan muutoksista katso Martin Lister, Jon Dovey, Seth Giddings, Seth, Iain Grant & Kierran Kelly: *New Media: a critical Introduction*. Second Edition. Routledge. London 2009; David Taras & Christopher Waddell: *Media and Politics*. AU Press. Edmonton 2012 ja John V. Pavlik: *Journalism and New Media*. Columbia University Press. New York, 2001.

Yleisesti 1990-luvulta käynnistynyttä murrosta voidaan pitää perinteisten valtavirtamedioiden eli suurten lehtitalojen, sekä suurten julkisten ja yksityisten televisio- ja radiokanavien yksinoikeudellisen aseman kriisinä. Jos vielä 1980-luvulla esimerkiksi suomalaista mediamaisemaa ja sitä kautta yhteiskunnallista keskustelua hallitsivat yksiselitteisesti Yleisradio, MTV sekä muutama suuri sanomalehti, niin nykyinen mediamaisema on monin tavoin pirstaloitunut. Ihmiset seuraavat omien mieltymystensä mukaisia tietolähteitä ja erilaisia uutiskanavia. Suomalainen lukija pystyy internetin välityksellä helposti saavuttamaan tietoa mistä tahansa maailmalta sekä seuraamaan vaivattomasti maailman suurien ja pienien mediatalojen uutisointia.

Median pirstaloitumisen seurauksena media ei luo enää yhtä yhteistä ja yhdistävää kokemusta ympärilleen. Ihmiset tietävät kyllä mistä puhutaan, mutta se miten asioista puhutaan, muuttuu seuratun median mukaisesti. Toki perinteiset mediatalot ovat pitäneet pintansa, mutta toisaalta itsenäisten sanomalehtien määrä on vähentynyt erilaisten yritysfuusioiden ja keskittymisen seurauksena. Uusmedian aikakausi ei siis välttämättä tarkoita sitä, että suuret mediatalot tarjoaisivat monipuolisempaa sisältöä. Sen sijaan samat uutiset ja näkökulmat pyöritetään useassa lähetyksessä radiossa, televisiossa ja internetissä.

Uusmedian käsitteellä ei kuitenkaan ensisijaisesti viitata ”valtavirtamediaan” eli valtavirtaisiin, suuriin mediataloihin, vaikka nekin käyttävät yhä enemmän uusmedian teknologisia ratkaisuja. Uusmedian tyypillisiä ilmiötä ovat ensiksikin erilaiset tietokonevälitteiset kommunikaatiokanavat, kuten nettifoorumit, blogit, sosiaalisen median sovellukset, chatit, kuva- ja ääniviestit, sähköposti ja erilaiset matkapuhelimiin liittyvät viestintämuodot. Toiseksi uusmedian ilmiöinä pidetään erilaisia uusia tapoja jakaa ja käyttää mediatekstejä, joita luonnehtii interaktiivisuus ja hypertekstuaaliset muodot, kuten World Wide Web, cd, dvd, podcastit, streamauspalvelut sekä erilaiset tietokone- tai pelikonsolipelit ja niille tarkoitetut foorumit. Kolmanneksi uusmediaa luonnehtivat virtuaaliset todellisuudet, siis erilaiset alustat ja ympäristöt, jotka luovat simuloituja ympäristöjä ja uusia tiloja. Neljänneksi uusmedian ilmiöksi lasketaan myös erilaiset vakiintuneen median muutokset ja siirtymät, kuten valokuvan, animaation, television, journalismin, elokuvan ja videokuvan uudet käyttötavat virtuaalisessa ja digitaalisessa ympäristössä.

Kuinka tiedon tuotanto ja jakelu sitten toimii ja toteutuu uusissa mediaympäristöissä? Perinteisesti medialla on ajateltu olevan varsin suuri valta: yhteiskunnallisessa keskustelussa keskustellaan niistä aiheista ja asioista, joita media nostaa esille. Esimerkiksi sanomalehtien pääkirjoituksilla on ollut ja on edelleen merkittävä rooli yhteiskunnallisten mielipiteiden muokkauksessa. Myös se, mistä television pääuutislähetykset uutisoivat ja miten ne sen tekevät, vaikuttaa ihmisten käsityksiin maailmasta. Perinteisessä mediassa myös asiantuntijoilla ja faktatiedolla on ollut suuri rooli. Esimerkiksi iltauutisiin valitulla asiantuntijalla on paljon sananvaltaa eikä perinteisessä mediassa asiantuntijoita ainakaan suoraan kyseenalaisteta. Valtavirtaisessa mediassa käytetään tiettyjä journalistien etiikkaan liittyviä toimintatapoja (totuuden tavoittelu ja sen suora ja vilpitön uutisointi), mutta noudatetaan myös hyviä keskustelutapoja ja käytössääntöjä. Joka tapauksessa esimerkiksi asiantuntijanäkemysten valikointi tapahtuu jo ennen varsinaista medianäkyvyyttä siinä, kuka pääsee esille. Usein perinteinen media on käyttänyt asiantuntijoina vakiintuneen aseman saavuttaneita tutkijoita ja muita asemansa vakiinnuttaneita maltillisia ammattilaisia. Nykyisin media pyrkii, etenkin keskusteluohjelmissa, kuitenkin tuomaan esiin myös erilaisten edellä mainittujen asiantuntijoiden ääntä.

Myös uusmedia käyttää runsaasti asiantuntijatietoa, mutta samalla se usein myös eri tavoin haastaa perinteisen median tarjoaman näkemyksen, tiedon ja asiantuntijuuden. Uusmedian murroksessa ei siksi ole kyse ainoastaan uusista teknisistä välineistä vaan myös uusista sisällöistä. Koska uusmedia

on kehittynyt varsin nopeasti ja itseohjautuvasti, on siitä muodostunut myös eräänlainen vaihtoehtoyhteiskunta, joka tarjoaa vaihtoehtoisia näkemyksiä valtavirtamedialle ja eräässä mielessä yhteiskunnan hegemonisille käsityksille ja tiedoille. Uusmediaa tarkastelemalla voikin löytää hyvin monenlaisia tietoja, näkökulmia, mielipiteitä ja tutkimuksia lähes asiasta kuin asiasta.

Osa uusmedian tuottamasta ja jakamasta asiantuntijuudesta on pätevää ja tarpeellista. Nykyisin esimerkiksi yliopistot voivat uutisoida suoraan omilla kotisivuillaan tai tutkimushankkeiden blogeissa ja muissa verkkojulkaisuissa omista uusimmista tutkimuksistaan ilman mediatalojen tiedetoimittajien tulkintoja ja valikointia. Erilaiset kansalaisyhteiskunnan toimijat, verkostot, kansalais- ja ympäristöliikkeet ja niin edelleen voivat helposti jakaa tietoa internetissä. Viestinnässä on siis tapahtunut monia muutoksia, jotka pääasiassa hyödyttävät tiedon leviämistä ja saatavuutta sekä tiedon demokratisoitumista. Tästä huolimatta suurin osa ihmisistä ei löydä uusinta tietoa ilman valtavirtamedian opastusta.

Internet tarjoaa helpon ja monille välittömästi käsillä olevan tietoarkiston, josta erilaisia tietoja voi tarkistaa, mutta myös vertailla ja etsiä vaihtoehtoisia näkemyksiä esitetyille tiedoille. Netin ja uusmedian avulla kansalainen pääsee myös helposti käsiksi monenlaisiin tietoarkistoihin, joista hän voi etsiä esimerkiksi tilastotietoa ja näin ollen tarkistaa asiantuntijoiden esittämät näkemykset. Uusmedia ei kuitenkaan tarjoa ainoastaan tutkittua ja hyvässä tarkoituksessa laadittua vaihtoehtotietoa. Netistä löytyy myös runsaasti joko tahattomasti tai tahallisesti vääristeltyä ja virheellistä tietoa. Myös viranomaiset ja asiantuntijat joutuvat usein reagoimaan näihin tietoihin, ja yhä useammin heidät pakotetaan myös ottamaan kantaa ja keskustelemaan hyvinkin monenlaisista aiheista, näkökulmista ja tiedoista, jotka eivät välttämättä olisi julkisen keskustelun arvoisia.

Uusmediassa liikkuu runsaasti tietoa ja asiantuntemusta lähes asiasta kuin asiasta, mutta siellä liikkuu myös runsaasti tiedolta ja asiantuntemukselta näyttävää materiaalia, joka vaikeuttaa niin asiantuntijoiden kuin tiedeviestijöiden työtä. Asiantuntijatiedolta näyttävä valheellinen tieto vaikeuttaa myös kansalaisten tiedon hankkimista, arvioimista ja erottelua. Uusmedia on tuottanut runsaasti ilmiötä, joita voisi verrata vanhojen aikojen taikauskoon: syntyy keskusteluja ja tietokokonaisuuksia, jotka näyttävät järkeviltä mutta jotka eivät kestä tieteellistä tai muuta systemaattista tarkastelua. Näiden tietomuotojen perimmäiset tarkoitukset ovat usein poliittisia. Toki uusmedia sisältää myös runsaasti viihdettä ja ”hömppää”, mutta tämänkaltaiset informaatiosisällöt eivät yleensä pyri sinänsä kyseenalaistamaan asiantuntijuutta tai hyökkäämään sitä vastaan.

On siis selvää, että uusmedian myötä perinteinen asiantuntijan ja akateemiseen tutkimukseen perustuvan faktatiedon asema yhteiskunnan yksiselitteisenä tiedollisena auktoriteettina on kyseenalaistunut. Akateemisella ja muulla tutkimukseen perustuvalla tiedolla on edelleen merkittävä rooli ja se tulee varmasti myös säilymään. Kuitenkin kysymys siitä, kuinka paljon tämä näkyy julkisuudessa ja kuinka paljon ihmiset luottavat niin tietoon kuin tietoa käyttäviin päättäjiin on nykyisin enemmän kuin aikaisemmin yhteiskunnallisen keskustelun vaikutuksen alaista. Tässä asiassa valtavirtaisilla mediataloilla on huomattavasti valtaa, sillä suurin osa ihmisistä seuraa niitä edelleen joko suoraan tai välillisesti. Modernilla ajalla muodostunut työnjako valtakunnan merkittävimpien ja suurimpien sanomalehtien sekä tv- ja radiokanavien välillä on edelleen ihmisten arkipäiväisen tiedonsaannin ja käytön perusta, vaikka uusmediat ovatkin muuttaneet toimintakenttää merkittävästi.

Koska valtavirtainen media on erittäin näkyvää ja muodostaa tässä mielessä yhteiskunnallisen todellisuuden tukijalan, on sen toiminnalla ja toimintatavoilla huomattavan tärkeä rooli siinä, minkälaiseen tietoon luotetaan ja mihin suuntaan julkinen keskustelu kehittyy. Yksi jo vuosikymmeniä mediaa kuvaava muutos on ollut median tarinallistuminen. Valtavirtainen media luo

yhteiskunnasta ja maailmasta kohtuullisen koherenttia kuvaa, mutta kertoo asioista yhä enemmän myös tarinoiden kautta. Tarkoittaen tai tarkoittamatta mediassa muodostuu myös erilaisia politiikan, talouden, kansalaisyhteiskunnan ja niin edelleen päähenkilöitä (protagonisteja) ja vastatoimijoita (antagonisteja). Vastakkainasetteluiden kautta on helppoa rakentaa uutisraportteja ja keskusteluohjelmia, mutta vastakkainasettelut saattavat antaa asioista liian yksioikoisen kuvan tai rakentaa tarinan, jossa vastapuolten erot syvenevät, eivät pienene. Konsensuksen hakeminen ei ole välttämättä nykymedian piirre, eikä sen tarvitse ollakaan. Tästä huolimatta todellisuus on yleensä yksinkertaisia kahtiajakoja monimutkaisempi, eikä varsinaan asiatieto yleensä toimi suoranaisesti joko yhden tai toisen pelurin puolella.

Edellä mainittujen muutosten lisäksi on vielä syytä korostaa, kuinka valtavirtaiseen mediaan, ja kaikkeen muuhun mediaan, vaikuttaa kasvavissa määrin sosiaalinen media. Sen suosio ja merkitys on korostunut jatkuvasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Käytännössä sosiaalinen media on jäsentänyt uudelleen koko mediankäyttökentän, sillä erilaisten uusien ja vanhojen medioiden tuottamaa mediavirtaa seurataan kasvavissa määrin juuri sosiaalisen median kautta.

Sosiaalisessa mediassa media on muuttunut myös interaktiiviseksi, sillä mediasisältöjä voidaan jakaa ja kommentoida itsenäisesti, minkä seurauksena sosiaalisessa mediassa on muodostunut monia merkittäviä some-ilmiötä asioista ja ilmiöistä, joita perinteisempi valtavirtainen media ei välttämättä esitä. Sosiaalinen media onkin pakottanut perinteisemmän valtavirtaisen median seuraamaan itseään ja myös toimimaan sosiaalisen median ehdoilla. Valtavirtainen media ei voi jättää tätä huomioimatta, sillä se toimii huomiotaloudessa, jossa näkyvyys, klikkaukset ja uutisista käydyt keskustelut ovat sen toimintaedellytyksiä. Moni valtavirtainen media onkin tehnyt huomattavasti työtä sen eteen, että niiden näkyvyys sosiaalisessa mediassa – ja yleisemmin yhteiskunnallisessa keskustelussa – olisi mahdollisimman suuri. Tietyt toimet, kuten uutisten kärjekäs ja joskus jopa harhaanjohtava otsikointi, erittäin kärjekkäiden näkemysten esittäminen ja ”yhteiskunnallisen keskustelun herättäminen” tai suora provosointi ovat muuttaneet siksi myös valtavirtaisen median luonnetta tavalla, jonka monet ovat kokeneet median muuttumiseksi epäluotettavaksi ja aiempaa poliittisemmaksi.

Lopuksi on vielä tuotava esiin, kuinka uusmedian ja sosiaalisen median esiinmarssi on lähtökohtaisesti parantanut kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan vaikutusmahdollisuuksia, sekä lisännyt ja monipuolistanut tiedon jakelua ja siitä käytävää keskustelua. Sosiaaliseen mediaan on helppoa osallistua, kun taas tieteelliseen keskusteluun edelleen kohtalaisen vaikeaa. Moderni, ylhäältä alaspäin ohjattu yhteiskunta, jossa asiantuntijatieto ja poliittinen päätöksenteko näyttäytyivät lähes yhtenä monoliittisena kokonaisuutena, on murtunut. Uusmedia ja sosiaalinen media mahdollistaa myös tieteilijöiden ja tutkijoiden suoremman osallistumisen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja madaltaa kynnystä ”tiedon norsunluutornin” ja normaalin arkipäiväisen elämän välillä.

Sama koskee poliitikkoja. Blogit, sosiaalinen media ja esimerkiksi Twitter ovat osa arkipäivästä poliittista viestintää, jota käyttävät myös kaikkein korkeimmat poliittiset päättäjät. Ministeri ei kerro näkemyksiään välttämättä mediatalolle, mutta kommentoi asiaa twitterissä tai blogissaan. Näin ollen on huomattava, että myös poliitikot käyttävät ja ohittavat perinteisen valtavirtamedian kanavat lähes päivittäin ja osallistuvat näin suoraan hyvin toisenlaiseen yhteiskunnalliseen keskustelujärjestykseen. Tämä ei vähennä poliittisten toimijoiden valtaa, mutta muuttaa niitä reaktioita, joita kansalaisilla ja valtavirtamedialla heihin on. Muutosten aikakaudella uusmediaan ja someen liittyy siis monia ongelmia ja ristiriitaisuuksia, mutta samalla myös huomattavia vapautumisen, aktiivisen kansalaisuuden ja demokraattisuuden elementtejä.

Tieto ja poliittinen päätöksenteko

2000-luvulla kysymys tiedosta on siis uudella tavalla poliittinen kysymys. Perinteistä modernia asiantuntijuutta haastavat ensiksikin toiset asiantuntijat: asiantuntijuuden kategoriat ja kehykset ovat liikkeessä ja ne limittyvät toistensa päälle. Tämä johtuu osaltaan siitä, että yksinkertaiset asiantuntijakysymykset ja tehtävät ovat muuttuneet monimutkaisiksi: esimerkiksi työttömyydessä ei ole välttämättä kyse vain työn löytämisestä, siis työn välittämisestä, vaan myös päihdekuntoutumisesta, koulutuksesta, perhesuhteiden ja mielenterveyden hoitamisesta. Kyse on myös globaaleista taloudellisista ja talouspoliittisista muutoksista, teknologioiden kehityksestä, koulutuksen muutoksista ja niin edelleen. Tämän seurauksena asiantuntijat tekevät entistä enemmän yhteistyötä, mutta myös haastavat toisiaan.

Toiseksi, oikeaa, väärää tai tarpeeseen sopivaa tietoa on joskus vaikea erottaa toisistaan. Tämä johtuu erilaisista, kilpailevista tieteellisistä diskursseista, tutkimusmenetelmistä ja taustateorioista. Tieteen kenttä on aina ollut poliittinen, mutta nykyisessä rahoituksen niukkuudessa tiedepolitiikka on aktivoitunut uudella tavalla. Tutkimusta ja tietoa tuotetaan muuallakin kuin yliopistoissa, eikä yliopistoilla ole yksiselitteistä tiedollista auktoriteettia. Kun mukaan otetaan myös yliopistojen kilpailu joka voi johtaa myös kilpailuun tieteellisen auktoriteetin asemasta, muuttuu kysymys tiedon tuotannosta monimutkaiseksi ja myös poliittisesti latautuneeksi kysymykseksi.

Tiedon ja tieteenkin tietynlainen ambivalenttius houkuttelee myös poliittista johtoa ja talouselämän toimijoita käyttämään omia tavoitteitaan tukevaa tietoa. Tieto on valtaa, tämän tiesivät jo Francis Bacon (1561-1626) ja Thomas Hobbes (1588-1679) 1600-luvulla. Mutta nykyisin tieto on vallan lisäksi myös poliittinen peliväline, jolla voidaan sekoittaa yhteiskunnallista keskustelua ja ohjata sitä haluttuun suuntaan. Politiikka seuraa entistä enemmän julkisuudessa muotoutuvaa diskurssia, minkä vuoksi julkiseen mielipiteeseen on myös vaikutettava eri tavoin. Erilaiset tiedot, oikeat tai väärät, voivat kääntää julkista diskurssia haluttuun suuntaan. Perinteistä asiantuntijuutta muokkaa vielä uusmedian tuottama asiantuntijakriittisyys, jolla on hyviä ja huonoja vaikutuksia. Aktiiviseen kansalaisuuteen ja hyvään, avoimeen demokraattiseen keskusteluun kuuluu skeptisyys niin vallanpitäjiä, asiantuntijoita kuin viranomaisia kohtaan. Mahdollisuus avoimeen ja julkilausuttuun epäluottamukseen on demokratian perusta.

Avoin epäluottamus voi kuitenkin muuttua tahalliseksi häirinnäksi ja keskustelun sekoittamiseksi. Julkisuudessa käydyt keskustelut voivat lähteä liikkeelle tiedoista ja näkemyksistä, jotka ovat varsin kaukana minkäänlaisesta totuudesta. Siksi asiantuntijuuteen liittyvää politiikkaa ei tehdä ainoastaan virallisessa hallinnossa ja edustuksellisen politiikan eturivissä, vaan sitä harjoitetaan myös nettifoorumeilla, sosiaalisessa mediassa ja niin edelleen. Nykyisin esimerkiksi Twitter voi olla tärkeä ja vaikuttava asiantuntijatietoon liittyvän keskustelufoorumi. Uusmediassa ja sosiaalisessa mediassa myös asiantuntijat (nimellä tai nimimerkin takaa) voivat käyttäytyä toisin kuin modernin, perinteisen asiantuntijuuden arvokkuus- ja käyttäytymissäännöt antavat olettaa.

Tieto ja tiedolta näyttävät asiat liittyvät siis monin tavoin niin vallan hankkimiseen, sen ylläpitoon kuin vallan haastamiseen. Erilaiset tiedot ja näkökulmat tarjoavat monipuolisen mahdollisuuden politiikan tekemiseen, niin hyvässä kuin huonossa mielessä. Suomessa ja maailmalla esimerkiksi erilaiset poliittiset ajatuspajat (*think tank*) ja lobbausjärjestöt tuottavat runsaasti tietoa poliitikkojen käyttöön. Poliittisten ajatuspajojen tuottama tieto saavuttaa ja ohittaa usein tieteellisen tiedon, sillä ne panostavat runsaasti viestimiseen ja asian helppoon ja populaariin esittämiseen, kun taas tieteellinen tieto esitetään usein asiantuntijoille tarkoitetussa varsin vaativassa ja ulossulkevassa muodossa. Siksi tiedeviestinnällä ja tieteen popularisoinnilla on suuri merkitys tieteellisen tiedon tuomisessa julkisen keskustelun ja poliittisen päätöksenteon kentälle.

On myös tunnustettava, että asiantuntijuutta, asiantuntijatietoa ja tieteen kovia faktoja käytetään nykyisin häikäilemättä hyväksi poliittisessa päätöksenteossa ja poliittisessa pelissä. USA:n vuoden 2012 presidentinvaalit jäivät monen mieleen puheissa ja kampanjoissa esitettyjen taloudellisten, sosiaalisten ja muiden faktojen tarkastamiseen (*fact check*) liittyneiden kohujen ansiosta. Jokainen ehdokas saatiin kiinni totuuden muuntelusta. Vuoden 2012 vaalit toivat myös esille, kuinka erilaiset *fact check* -organisaatiot eivät nekään ole pyyteettömiä. Osa saa rahoituksensa isojen puolueiden tukiryhmiltä, osa taas niiltä, jotka lähtökohtaisesti vastustavat isoja puolueita.

Myös Suomen 2015 eduskuntavaalien aikana tuli tunnetuksi suomalainen Faktabaari. *Fact check* -sivustoja lukiessa herää kysymys siitä, mihin niitä oikein tarvitaan. Eivätkö ihmiset tiedä yksinkertaisimpia perusasioita ja eikö vapaan lehdistön tulisi olla kriittinen suhteessa poliitikkojen puheisiin? On myös kysyttävä, luotetaanko poliitikkojen kykyyn ymmärtää asiantietoa oikein, ja oletetaanko heidän olevan sivistyneitä ja koulutettuja? Tieteen näkökulmasta nousee vielä kolmas, kenties oleellisin kysymys: miksi tieteellinen tieto ei ohjaa päätöksentekoa enempää? Onko lukuisten erilaisten kriisien aikakautta elävillä yhteiskunnilla todella varaa politiikkaan, joka ei perustu tosiasioihin? Kuinka politiikkaa ylipäätään voidaan tehdä sellaisilla faktoilla, jotka pitävät vain osin, jos ollenkaan paikkansa?

Vuoden 2016 USA:n presidentinvaalien yhteydessä onkin esitetty, että faktat eivät olisi niin tärkeässä asemassa, vaan että tunteet ja näkemykset olisivat olennaisempia. Tämä varmasti pitää paikkansa, sillä politiikka on aina ollut asiatiedon lisäksi myös tunteiden valjastamista poliittisella retoriikalla. Nykyisessä tilanteessa onkin pohdittava erityisesti sitä, miksi luottamus faktoihin on kärsinyt väitetyn kolauksen. Voisiko taustalla olla epäluottamus faktatiedon oikeellisuuteen, siis tiedon auktoriteettiaseman ja yleisesti yhteiskunnan perusinstituutioiden horjuminen?

Nykyaikaisia muutoksia pohdittaessa on hyvä pitää mielessä, että poliittisten ja tieteellisten tosiasioiden ristiriita ei ole uusi asia. Poliittisen retoriikan perustava rakennuspalikka on vakuuttavuus. Aristoteles (384–322 eaa.) kirjoitti, että hyvällä puhujalla täytyy olla myös mahdottomille argumenteille uskottavilta kuulostavat premissit. Niccolo Machiavelli (1469–1527) puolestaan muistutti siitä, että politiikassa tosiasiat painavat enemmän kuin mikään muu. Machiavelli ei kuitenkaan puhunut tieteellisten vaan *poliittisten tosiasioiden* puolesta. Reaalipolitiikan perustotuuksia onkin esimerkiksi se, että politiikassa kaikki on sallittua. Tästä seuraa taas johtopäätös, jonka mukaan politiikka on pettämisen taitoa. Siksi politiikan perusfakta on, että se, joka *vaikuttaa uskottavimmalta* myös voittaa politiikassa.

Poliittista tai taloudellista valtaa siis hankitaan ja käytetään puheilla ja kampanjoilla, jotka perustuvat faktoihin, mutta vain osin totuuteen. Faktat ovat totuuden atomeja, joista osa voi olla väärin siitäkin huolimatta, että kokonaiskuva pysyy edelleen oikeana. On kuitenkin huolestuttavaa, jos valtavirtapolitiikka alkaa liukua juuri totuuden suhteen harmaalle alueelle. On myös ongelmallista, jos politiikan polttoaineena käytettäviä totuuksia tuotetaan prosesseissa, jotka eivät ole enää kiinni tieteellisessä perustutkimuksessa tai muutenkaan tieteellisen yhteisön hyväksymiä. Vieläkin huolestuttavampaa on, jos tieteen rahoitusta aletaan ohjata sen mukaan, millaisen ideologian totuuksia se sitoutuu tukemaan ja tuottamaan. Siksi tieteen tehtävänä on pitää kiinni autonomiastaan ja totuuden suuresta kuvasta, jonka pohjalta yksittäisiä faktoja ja niihin perustuvia puheita voidaan tarkastella kriittisesti.

Kaikki tämä tiedon politisoituminen, liike ja muutos vaikuttaa siihen, kuinka asiantuntijoita tulisi kuunnella ja kuulla. 2000-luvulla asiantuntijuutta on etsittävä useista paikoista, eivätkä perinteiset asiantuntijainstituutiot ole itsestään selviä ja ainoita etuoikeutettuja asiantuntijatiedon tarjoajia. Tämä

ei tarkoita, että asiantuntijainstituutioihin ei voisi luottaa, vaan pikemminkin sitä, että erityisesti tulevaisuutta hahmottavissa tapauksissa olisi kuultava monipuolisesti asiantuntijuuden kenttää sen kaikkine ristiriitaisuuksineen, rönsyineen ja eroineen. Asiantuntijuuteen liittyvät poliittiset lataukset ja tavoitteet olisi hyvä tuoda esille ja käsitellä avoimessa prosessissa.

Tiedon poliittisuutta ja asiantuntijavaltaa pohdittaessa on hyvä muistaa, että lopulta keskustelussa tiedosta, faktoista, näkemyksistä ja näkökulmista kysymys siitä, kenen ääni kuuluu, kenen ääntä kuunnellaan ja kuinka hiljaiset äänet saadaan kuuluviin. Pohjimmiltaan kysymys on demokratiasta, minkä vuoksi on selvää, että pelkkä huippuasiantuntijoiden kuuleminen ja ylhäältä-alas johtaminen ei riitä demokraattisen prosessin toteutumiseen. Myös epäselvät, tunteenomaiset (esimerkiksi vihapuhe), tietoisesti poliittiset ja jopa pahaa tarkoittavat keskustelut ja näkemykset tulisi analysoida. Näiden analysointi ei välttämättä edellytä ainoastaan sen pohdintaa, ovatko väittämät tosia tai epätosia, vaan myös sen ajattelemista, mistä nämä näkemykset kumpuavat, miksi niitä esitetään, miten niitä esitetään ja kuinka niihin tulisi suhtautua ja reagoida. Avoin kansalaisyhteiskunta on erinomainen yhteiskunnallinen lämpömittari. Siksi myös päätöksenteossa tulisi ottaa huomioon nyky-yhteiskunnan *superkompleksisuus*, sillä yksinkertaiset päätökset ja linjanvedot voivat saada aikaan yllättäviä kerrannaisvaikutuksia.

Johtopäätökset: Tieto, tiedon manipulaatio, sananvapaus ja turvallisuus 2010-luvun yhteiskunnassa

Tässä lausunnossa on käsitelty nyky-yhteiskunnan näkökulmasta tietoon, sen tuotantoon, jakeluun, muokkaamiseen, soveltamiseen ja käyttöön liittyviä reunaehtoja ja ilmiöitä. Yleisesti voidaan esittää, että tietoyhteiskunnaksi nimitetty yhteiskunnallinen vaihe, joka liittyy tietoteknisen vallankumouksen aikaansaamiin muutoksiin tuotantovälineissä ja sen myötä yhteiskunnassa, politiikassa ja taloudessa, on vasta muotoutumassa ja etsii edelleen muotoaan. Tietoteknisen vallankumouksen mahdollistama median ja koko yhteiskunnallisen julkisuuden muutos vaikuttaa voimakkaasti elämäämme ja toimintaamme. Tämän muutoskauden voidaan odottaa jatkuvan, mutta samalla voidaan myös olettaa, että opimme vähitellen elämään muuttuneen tiedon tuotannon ja jakelun kanssa. Esimerkiksi politiikassa on jo arkipäivää tehdä politiikkaa sosiaalisessa mediassa, eivätkä monetkaan varmasti enää kaipaa takaisin aikaan jolloin mediaa hallitsi muutama mediatalo.

Uusmedian esiinmarssi on tuonut mukanaan runsaasti uusia vaikuttamisen mahdollisuuksia ja demokraattisia elementtejä yhteiskuntaan. Kansalaisyhteiskunta on vahvistunut monin tavoin niin Suomessa kuin muualla ja sillä on aiempaa suurempi merkitys valtioiden ja politiikan toimintaan. Tiedon avoimuus ja nopea kulku tekevät vaikeaksi tiedon perinteisen manipulaation eli tiedon pimittämisen ja salaamisen. Toki nykyisinkin valtakunnallisessa ja kansainvälisessä politiikassa salataan ja pimitetään erilaisia tietoja, dokumentteja ja faktoja, mutta aiempaa suuremmaksi paisunut neljäs valtiomahti (media) pitää huolen siitä, että ajojahti on tehokas, usein myös raaka ja säälimätön.

Murrosvaiheille on tyypillistä perinteisten toimintatapojen rapautuminen sekä uusien arvojen, pelisääntöjen ja toimintatapojen etsintä. Kysymys on myös perinteisten auktoriteettien aseman horjumisesta, joskaan ei voida väittää, että esimerkiksi kansalaisyhteiskunta tai sosiaalinen media todellisuudessa vakavasti horjuttaisi Suomessa esimerkiksi valtiojärjestystä tai suuryritysten ja ammattiliittojen valtaa. Muutoksia on kuitenkin havaittavissa ja tämä koskee myös tiedollisia auktoriteetteja. Yliopistot ja asiantuntijat yleensäkin joutuvat puolustamaan asemaansa entistä voimakkaammin.

Yhteiskunnallisessa murrosvaiheessa nousee esiin yleensä myös toimijoita, joita aikaisemmassa yhteiskunnallisessa järjestyksessä ei tunnettu. Tällaisia ilmiöitä voidaan nähdä tällä hetkellä runsaasti niin politiikassa, tiedontuotannossa kuin mediassakin. Kentän uudet toimijat tuovat uusia elementtejä mukanaan, ja vain aika voi näyttää, kuinka kauan erilaiset ilmiöt elävät. Olennaista valtionjohdon ja poliittisen toiminnan kannalta on se, kuinka voimakkaasti näihin ilmiöihin reagoidaan. Kuinka paljon ne saavat näkyvyyttä ja kuinka paljon ne vaikuttavat julkiseen diskurssiin. Huomiotaloudessa, joka on myös osa tämän päivän politiikkaa, huomiota voidaan hakea kyseenalaisillakin tempauksilla. Se, kuinka esimerkiksi viranomaiset reagoivat asioihin, on murroskausina erittäin tärkeää. Liiallinen huomio voi saada aikaan ylimitoitettuja reaktioita yhtäällä, kun taas riittämätön reagointi voi aiheuttaa kuohuntaa toisaalla. Myös monet poliitikot itse osallistuvat yhteiskunnallisen keskustelun hämmentämiseen omalla tavallaan, mikä voi lisätä ”kierroksia” tarpeettomastikin.

Sananvapaus, joka on ollut modernin demokratian kulmakivi, on joutunut käsitteenä koetukselle nykytilanteessa. Pääasiassa sosiaalisen median vaikutuksesta yhteiskunnallisessa keskustelussa ja valtavirtamediassa vilisee asioita, joita ei olisi ennen kuviteltukaan voitavan käsitellä julkisesti. Sosiaalinen media, ja yhä useammin myös muu media, on siis tarjonnut kanavan sellaiselle puheelle, jota pidettiin aiemmin sopimattomana ja loukkaavana – ja näin siihen suhtaudutaan pääasiassa edelleenkin. Uusmedian mahdollistama anonyymius on tehnyt myös mahdolliseksi hyvinkin äärimmäisten näkemysten esittämisen. Toisaalta, erilaisten naamareiden ja peitenimien takaa on ”huudeltu” ennenkin, eikä tilanteessa tässä mielessä ole mitään uutta. On kuitenkin huomionarvoista, että nykytilanteessa eräänlainen suoraselkäinen moraali sekä seisominen omien sanomisten ja tekemisten takana on yleisesti rapautunut. Niin kansalaiset kuin kansanedustajat ja muut yhteiskunnalliset toimijat saattavat hyvinkin sanoa yhtä tietyssä mediassa ja väittää aivan päinvastaista toisessa. Mediakentän muutos mahdollistaa tämän, ja viestintää esimerkiksi poliittisille kannattajille ja vastustajille harjoitetaan monilla tavoilla ja monilla ”korteilla”. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö toimijalla voisi olla useita erilaisia rooleja julkisena keskustelijana. On kuitenkin selvää, että sananvapauden nimissä ei voi sanoa tai tehdä mitä tahansa. Tämän rajaa jo Suomen laki, ja on todennäköistä, että lainkäyttäjien tulkinnat tulevat kovenemaan ilmiön toistaiseksi jatkuessa. On myös oireellista, jos monitulkintaiset viestit ja toimet tulevat jatkumaan sisäpoliittisissa kysymyksissä, sillä tämä voi aiheuttaa vastakkainasetteluiden tarpeetonta eskaloitumista.

Yhteiskunnan sisäisen turvallisuuden kannalta tiedolla, sen jakelulla, tuottamisella, hämmentämisellä ja sekoittamisella voi siis olla monipuolisia vaikutuksia. Pitkään jatkuva epäselvyys ja perinteisten auktoriteettien aseman rapistuminen voi olla tietyllä tavalla vapauttavaa, mutta se voi myös aiheuttaa konkreettisia ongelmia yhteiskunnan hallinnossa, erityisesti kriisitilanteissa. Yhteiskunnallisten perusinstituutioiden tulisikin pyrkiä säilyttämään arvokkuutensa ja legitimiteettinsä uudessa tilanteessa. Tämä tarkoittaa varmasti myös sitä, että uusia tiedonjakelun, uusmedian ja somen mahdollisuuksia opetellaan käyttämään vastuullisesti ja eettisesti niin virkamiesten, yritysjohdon kuin poliitikkojen taholta. Sama koskee tieteentekijöitä, asiantuntijoita ja kaikkia kansalaisia.

Kansainvälisessä politiikassa erilainen tiedollinen hämääminen ja harhauttaminen on ollut aina osa poliittista toimintaa. Jo muinaiskiinalaiset lähteet antavat lukuisia esimerkkejä siitä, kuinka jymäyttäminen ja harhaanjohtaminen tuottavat usein parempaa tulosta kuin esimerkiksi suora sotilaallinen konfrontaatio.[10] Nykytilanteessa on tietenkin myös paljon uusia elementtejä, ja tiedon ja informaation tuotannon ja jakelun luonteen monipuolinen ymmärtäminen on nykyisin kenties tärkeämpää kuin koskaan.

[10] Katso esimerkiksi teos *Jymäyttämisen taito. Strategiaoppeja muinaisesta Kiinasta*. Suomentanut ja toimittanut Matti Nojonen. Gaudeamus. Helsinki 2009.

Yleisesti voidaan sanoa, että vastaus tiedon muuttuneen ja voimistuneen yhteiskunnallisen roolin hallitsemiseen on edelleen tiedon lisääminen. Emme kuitenkaan tarvitse ainoastaan fakta- ja asiatietoa, vaan myös tietoa siitä, kuinka uusia tiedollisia ja mediaan liittyviä välineitä tulisi käyttää, millä tavoin ne meihin vaikuttavat, millaisia tunteita ja kokemuksia ne ihmisissä herättävät, kuinka erilaisiin tulkintoihin tulisi suhtautua ja niin edelleen. Mediakasvatus, tiedon ja totuuden luonteen tuntemus, yhteiskunnallinen, historiallinen ja psykologinen tietämys ovat siksi entistä tärkeämpiä. Juuri näihin asioihin panostaminen esikouluista yliopistoihin voi tuottaa tiedostavia ja vastuullisia kansalaisia tulevaisuudessa. Panostukset kasvatukseen ja koulutukseen ovat siis ensiarvoisen tärkeitä alati kehittyvässä tietoyhteiskunnassa.

Politiikan, talouden ja yhteiskunnan eri aloilla toimivilta ihmisiltä puolestaan on syytä odottaa ja vaatia vastuullista ja eettistä käytöstä. Yksikään yhteiskunta ei ole historiassa kestänyt ihmisten eettisten, moraalisten ja poliittisten koodistojen merkittävää murtumista. Yhteiskunnallisen sekaannuksen ja epäselvyyden ruokkiminen voi olla houkuttelevaa, mutta se sisältää myös merkittäviä riskejä. Poliittisella päättäjällä on aina vastuu teoistaan, sillä teot voivat alkaa elämään myös omaa elämäänsä ja vaikutukset voivat olla pitkäkestoisia. Myös esimerkiksi pelon, huolen ja epätoivon ilmapiirin pitkäaikainen lietsominen voi todella vaikuttaa negatiivisesti kansakunnan mielentilaan.

Yhteenvetona voidaan esittää, että nyky-yhteiskunnalla on käsissään välineet ja mahdollisuudet aiempaa tasa-arvoisempaan, monipuolisempaan ja monitulkintaisempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Yhä useammat ihmiset voivat ottaa osaa omaa elämäänsä koskevaan toimintaan. Muutosvaiheessa on hyvä muistaa, että yhteiskunnat ovat myös aiemmin muuttuneet, ja edellisen yhteiskunnan perusarvot ovat syntyneet erilaisissa murrosprosesseissa. Modernin yhteiskunnan kenties tärkein perusarvo on ollut demokratia. Yhteiskunnallinen ja tekninen muutos on tehnyt demokratian nyt uudella tavalla ajankohtaiseksi kysymykseksi. Siksi tulevaisuuden turvallisen, kehittyvän ja tiedollisesti monipuolisen ja rikkaan yhteiskunnan keskeisenä rakennuspalikkana on demokratian vahvistaminen, sekä sen mahdollisuuksien ja toimintatapojen perustavanlaatuinen uudelleenarviointi.